

РОЛЬ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

УДК 34:37.013

Постановка проблеми. Актуальність теми наукової статті обумовлена змінами, які відбуваються в соціальній, правовій та політико-економічній площині українського суспільства. В даний час, коли відбувається процес реформування суспільних відносин, зокрема, у сфері судочинства, правоохоронних органів тощо, проблеми правового виховання та правової культури, їх вдосконалення та розвиток набувають характеру нагальних проблем і вимагають прийняття рішучих заходів їх розв'язання, від успішної реалізації яких багато в чому залежить успіх формування прогресивної правової держави в Україні.

Загалом же, слід відзначити, що проблемі формування правової культури в Україні останніми роками приділяється значна увага. Зважаючи на це, сьогодні в правовій доктрині закладені основи щодо розуміння правової культури, однак надзвичайно важливим є науковий пошук шляхів підвищення рівня правосвідомості громадян в Україні. Одним із ключових факторів, які прямо впливають на загальний рівень правової культури в державі є правове виховання.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Серед праць вітчизняних науковців, які окреслювали окремі проблеми взаємозв'язку правового виховання та правової культури, заслуговують на увагу роботи Р.А. Сербина, О.Й. Войтановича, О.Ф. Скакун, Н.Ю. Годун, С.І. Максимова, О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко та інших. Однак, незважаючи на значну кількість теоретичних розробок у даній сфері, юридична наука потребує подальшого ґрунтовного дослідження питання впливу правового виховання на підвищення рівня правової культури.

Метою статті є теоретичне дослідження ролі правового виховання в процесі формування правової культури.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи ступінь розробленості поняття «правова культура» в сучасній юридичній науці, можна стверджувати, що воно відносно недавно закріпилося в категоріальному апараті вітчизняної теорії права.

Термін «культура» сприйнятий усіма науками, у тому числі і юриспруденцією, і використовується в якості категорії, що виражає найвищий рівень узагальнення, кульмінаційний «зріз» того, що являє собою культура в кожній окремій сфері та суспільстві в цілому. Загалом же, категорія «культура» є багатограним філософським феноменом, який по-різному трактується науковцями, що в свою чергу, стало причиною появи різноманітних визначень поняття «правова культура» в юридичній літературі [1, с.32]. Оскільки аналіз доктринальних відмінностей в підходах до розуміння сутності правової культури не є предметом дослідження даної статті, наведемо декілька усталених у вітчизняній юридичній науці визначень.

Перш за все, треба розрізнити поняття правової культури особистості і правової культури суспільства. В той же час ці поняття пов'язані одне з одним. Рівень культури нашого суспільства залежить від правової культури кожної особистості.

Зокрема, О.Ф. Скакун під правовою культурою особи розуміє зумовлений правовою культурою суспільства ступінь правової розвиненості, ціннісної інформаційно-правової освіченості особи, що дає їй змогу адекватно орієнтуватися у різних правових ситуаціях, дотримуватися правомірної поведінки [2, с.356]. В свою чергу, науковець трактує правову культуру суспільства як різновид і невід'ємну частину загальної культури, що становить систему духовних і матеріальних цінностей у правовій сфері, збережених, накопичених та розвинених суспільством завдяки постійному вдосконаленню заходів інформаційного, просвітницько-освітнього характеру з урахуванням загальнолюдських правових цінностей.

Ширше дану категорію розуміє Р.А. Сербин, який відзначає, що правова культура – це категорія філософії права, яка характеризує обумовлене природним правом, всім економічним, соціальним, духовним, політичним ладом спосіб правового життя люди-

ни й людства, що полягає у досягнутому рівні розвитку правової діяльності, правосвідомості та забезпечує верховенство права у суспільному житті, дієвість принципів справедливості, свободи й гуманізму, захист людини як вищої соціальної цінності, її честі й гідності, а також гарантованість державою, міжнародними інституціями прав і свобод людини [3, с.11].

Під правовою культурою в юридичній літературі також розуміють сукупність таких елементів державно-юридичної (правової) системи, які, відповідаючи принципам природного права, є корисними (цінними) для існування і розвитку індивідів, їх груп, об'єднань та зрештою усього суспільства [4, с.17]. Н.Ю. Годун влучно відзначає, що поняття правової культури має багато площин і відтінків: це – культура чинності самого права, відповідність правових норм загальноновизнаним еталонам, стандартам, науково-теоретичним визначенням тощо; висока обізнаність суспільства з основними засадами, принципами, положеннями чинного законодавства, їх суворе дотримання; узгодженість правових норм із міжнародними угодами, внутрішніми традиціями, звичаями і загальною культурою народу [5, с.12]. О.Зайчук та Н.Оніщенко відзначають, що правова культура – це цілеспрямована система заходів просвітницького та освітнього характеру, які формують повагу до права, цивілізованих способів вирішення спорів, профілактика правопорушень [6, с.562].

Таким чином, узагальнивши, правову культуру в сучасній правовій науці слід розуміти як прогресивно-ціннісну частину правової системи суспільства, яка являє собою синергію юридичних цінностей, відображає рівень правового розвитку особистості, забезпечує юридичну комунікативність, впорядкованість та координованість суспільних відносин тощо.

Як справедливо зазначає Войтанович О.Й., в даний час у нашому суспільстві навряд чи хто сумнівається в крайній необхідності істотного підвищення рівня культури взагалі, і особливо правової культури [7, с.56]. Деякі науковці зазначають, що рівень правової культури суспільства характеризують такі показники: стан охорони і захисту прав і свобод людини правовими засобами; стан законодавства, ступінь його досконалості за змістом

і формою; стан законності в суспільстві; рівень правової активності громадян [8, с.36]. Як зазначає А.Скуратівський, правова культура є основою відтворення правового досвіду, розвитку інтелектуального, духовного потенціалу народу, утвердження цілісної системи світоглядно-ціннісних орієнтацій, сучасного юридичного світогляду, конструктивних правових ідеалів [9, с.118]. І. Дмитрієнко включає до елементів правової культури як системи – право, законність, правопорядок, права, свободи і обов’язки особи, правові форми функціонування держави, правове самопочуття людей як показник соціального здоров’я суспільства [10, с. 84].

Сутність правової культури безпосередньо зумовлюється природою права як регулятора інтегративного, що виражає загальносоціальну політичну справедливість у системі принципів і норм, які точно визначають коло суб’єктів права, їх юридичні права, обов’язки і гарантії з метою забезпечення соціального прогресу.

Одним із основних способів формування правової культури громадян є правове виховання. Сьогодні підвищення рівня правової культури і правового виховання населення України – це першочергове завдання суспільства і держави.

Вітчизняний науковець С.І. Максимов зазначає, що в наукових дослідженнях останніх років, проведених вченими, підкреслюється, що правове виховання – це цілеспрямована, систематична діяльність держави, її органів і посадових осіб, громадських об’єднань і колективів з формування та підвищення правової свідомості та правової культури, певна система правових знань, умінь, навичок, правового мислення, відчуття права, законності, поваги до права і закону, до тих соціальних цінностей, які регулюються та охороняються правом і законодавством. Для ефективності воно має бути: системним, систематичним, цілеспрямованим і організованим [11, с. 117]. Основна ціль правового виховання – надати необхідні у житті юридичні знання і навчити поважати закони і підзаконні акти, дотримуватись їх, тобто сформувати високий рівень особистісної правової культури, що, безперечно, значно знижуватиме кількість правопорушень. Кожна людина, знаючи свої права, зможе належно захищати себе від не-

законних дій [12, с. 17]. Надзвичайно важливим є питання впливу правового виховання на розвиток самої правової культури. Зокрема, О.Й. Войтанович зазначає, що фундамент правової культури закладається в сім'ї за допомогою морально-етичного виховання дитини, оскільки повага до прав і свобод іншої людини є, по суті, моральною категорією. Величезне значення відіграє особистий приклад батьків у сфері правової поведінки (починаючи з регулярного переходу вулиці тільки на зелене світло світлофора), а також вплив соціального оточення – друзів, однокласників, сусідів. Не менш сильний вплив на правосвідомість індивіда здійснює інформаційний простір взагалі, і Інтернет зокрема. Легкий доступ до будь-яких інформаційних ресурсів ускладнює правове виховання особистості, змушує шукати інноваційні способи формування її правової культури [7, с. 57].

Варто зазначити, що до процесу правового виховання населення мають долучитися науково-педагогічні працівники, юристи, представники засобів масової інформації, творчої інтелігенції. З цією метою, варто було б продумати як і в який спосіб донести знання з теоретичних засад праворозуміння чинного законодавства до населення. Мається на увазі інформаційна діяльність викладачів-юристів в університетах, практичних працівників правоохоронних органів через засоби масової інформації, їх виступи з лекціями і бесідами в учнівських, студентських та трудових колективах. Саме вони мають відіграти головну роль у підвищенні рівня правової культури громадян. Звичайно, в цьому напрямку проводиться відповідна робота, але вона вимагає подальшого удосконалення з метою збільшення ефективності правового виховання [13, с.89].

Велику увагу правовому вихованню потрібно приділяти у школах, тому вивчення правознавства має починатися з ранніх класів та викладатися протягом усього періоду навчання у школі. Такий підхід дозволить створити систему безперервного правового виховання.

На думку деяких науковців, найголовнішим завданням правового виховання є озброєння учнів знаннями законів, підвищення їх юридичної обізнаності, формування в учнів поваги до дер-

жави і права, розуміння необхідності дотримання вимог законів. Саме такі якості виховують, розкриваючи соціальну суть і роль держави та права. До завдань правового виховання відносять також вироблення в учнів навичок і умінь правомірної поведінки. Звичку і вміння дотримуватися вимог права слід розглядати як продукт свідомого ставлення учнів до визнання свого громадянського обов'язку, до дотримання правових норм [1, с. 158].

Отже, варто зазначити, що правове виховання є однією з важливих складових формування особистості громадянина України на всіх етапах його життя і навчання. Правові знання є тим підґрунтям, на якому формується правова свідомість. Вони допомагають учням співвідносити свої вчинки і поведінку інших не лише із загальнолюдськими моральними нормами, а й буквою закону, також при необхідності корегувати свою поведінку, змінювати її у правове поле, усвідомлювати норми моралі. Саме через норми моралі усвідомлюється розуміння норм права.

Важливим є формування правової культури працюючої частини населення. Мова йде про те, що у трудових колективах мають бути юрисконсультанти (або інші особи, які можуть виконувати ці функції), які проводили б курси підвищення правових знань працівників, тобто члени колективу не тільки зможуть отримувати юридичні знання і відповіді на свої питання, але й при допомозі цих же осіб мають можливість покращити свої знання щодо правового виховання дітей [14, с. 124].

Одним із видів правового виховання є правова просвіта громадян, головним інструментом забезпечення якої є навчальні заклади освіти. Діяльність у сфері правової просвіти громадян включає: викладання правових дисциплін і правове виховання; підготовку розповсюдження і популяризацію юридичної літератури; роз'яснення чинного законодавства; поширення правової інформації тощо. На сьогодні відчувається нагальна потреба у правовому вихованні людини, а тим більше молоді. Суспільство потребує підсилення цілеспрямованої діяльності держави щодо передачі юридичного досвіду, систематичного впливу на свідомість і поведінку людини з метою формування відповідних позитивних уявлень, поглядів, ціннісних орієнтацій, установок, що

забезпечують додержання, виконання і використання юридичних норм [15, с.125].

Треба зазначити, що сучасні наукові підходи щодо панування в суспільстві права ще мало зрозумілі для людей. Тому це теоретичне положення необхідно більш широко пропагувати серед населення, що повинно позитивно вплинути на правове виховання людей, на підвищення їх правової культури. В питаннях шляхів підвищення правової культури треба виходити з того, що сьогодні ще не подоланий такий стереотип у правовій свідомості як отожднення права і законодавства, що був панівним до проголошення незалежності України. Це викривлення правової свідомості наносить неабияку шкоду у захисті прав і свобод громадян. Для поліпшення правової культури населення дуже важливе значення має рівень правової культури посадових осіб та державних службовців, яке б соціальне становище вони не займали.

Висновки. Виходячи з вищевідзначеного, слід сказати, що правова культура це сукупність всіх юридичних цінностей, які формують, так би мовити, морально-правовий базис в житті окремих людей, їх соціальних груп і суспільства в цілому. В питаннях формування правової культури населення є ряд недоліків як на теоретичному, так і на практичному рівнях. Рівень правової культури в суспільстві є відображенням якості правового виховання кожного окремого індивіда. В свою чергу, правове виховання, як один із ключових факторів розвитку правової культури в суспільстві, потребує вдосконалення в усіх навчальних закладах України, зокрема, доцільним є розвиток системи «Юридичних клінік» при всіх вищих навчальних закладах з можливістю надання юридичних консультацій. Більше того, реалії сьогодення вказують на необхідність вдосконалення правової культури суспільства шляхом цілеспрямованої правовиховної роботи органів державної влади та місцевого самоврядування, громадських інститутів, спрямованої на правове виховання населення, що в свою чергу сприятиме утвердженню морально-юридичних засад правової держави в українському суспільстві.

1. *Правове виховання в сучасній Україні: монографія / А.П. Гетьман, Л.М. Герасіна, О.Г. Данільян та ін.; за ред. В.Я. Тація, А.П. Гетьмана, О.Г.Данільяна. – Х.: Право, 2010. – 368 с.*
2. *Скакун О.Ф. Теорія держави і права. Підручник / О.Ф. Скакун. – Харків: Консул, 2006. – 656с.*
3. *Сербин Р.А. Правова культура – важливий фактор розбудови правової держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12 / Р.А. Сербин. К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2003. – 21 с.*
4. *Бачинський Т.В. Правова культура: деякі сучасні підходи до її розуміння / Т.В. Бачинський // Юридична Україна, 2011. – № 8. – С. 16-20.*
5. *Годун Н.Ю. Правова культура: дефініція поняття / Н.Ю. Годун // Наше право, 2015. – № 1. – С. 11-15.*
6. *Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О.В.Зайчука, Н.М.Оніщенко. – К.: Хрінком Інтер, 2006. – 688 с.*
7. *Войтанович О. Й. Особливості правового виховання громадян України в сучасних умовах / О. Й. Войтанович // Форум права. – 2014. – № 4. – С. 55–60.*
8. *Ткачук А.С. Особливості та взаємозв'язок правосвідомості та правової культури / А.С. Ткачук // Правова держава, 2012. – № 15. – С. 35-41.*
9. *Скуратівський А. Взаємозв'язок правової культури і соціального буття в процесі суспільної трансформації / А. Скуратівський // Право України. – 2004. – № 1. – С.118-121*
10. *Дмитрієнко І. Проблеми та перспективи історичного осмислення української правової культури / І. Дмитрієнко // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 38. – К.: Ін-т держави і права ім. В. Корецького НАН України, 2007. – 776 с.*
11. *Максимов С. І. Правове виховання як чинник формування національної правової культури / С.І. Максимов // Вісник Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. – 2012. – № 3 (13). – С. 117–119.*
12. *Коваленко Н.Ю. Сутність взаємозв'язку правової культури та правового виховання / Н.Ю. Коваленко // Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2016. – Вип. 38. Том. 1. – С. 15-18.*
13. *Глуценко В.К. Правове виховання як фактор формування правосвідомості та правової культури / В.К. Глуценко // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 18. Економіка і право : зб. наукових праць. – Випуск 9. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – С. 87-92.*
14. *Кутиркін А. Шляхи розвитку теорії та практики правового виховання населення України// Право України. – 2008. – № 3. – С.122-125.*

15. Попадинець Г. *Правова культура як важливий елемент правової системи України* / Г. Попадинець // *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. – 2014. – № 782. – С. 123-128.

Саветчук Н.М. Роль правового виховання в процесі формування правової культури

Актуальність теми наукової статті обумовлена змінами, які відбуваються в соціальній, правовій та політико-економічній площині українського суспільства. В даний час, від рівня правового виховання та правової культури населення залежить успіх побудови правової держави в Україні.

Метою статті є теоретичне дослідження ролі правового виховання в процесі формування правової культури.

Категорія «культура» є багатограним філософським феноменом, який по-різному трактується науковцями, що в свою чергу, стало причиною появи різноманітних визначень поняття «правова культура» в юридичній літературі.

Під правовою культурою в сучасній юридичній науці розуміють прогресивно-ціннісну частину правової системи суспільства, яка являє собою синергію юридичних цінностей, відображає рівень правового розвитку особистості, забезпечує юридичну комунікативність, впорядкованість та координованість суспільних відносин тощо.

Одним із основних способів формування правової культури громадян є правове виховання. Сьогодні підвищення рівня правової культури і правового виховання населення України – це першочергове завдання суспільства і держави. Фундамент правової культури закладається в сім'ї за допомогою морально-етичного виховання дитини, оскільки повага до прав і свобод іншої людини є, по суті, моральною категорією.

До процесу правового виховання населення мають долучитися науково-педагогічні працівники, юристи, представники засобів масової інформації, творчої інтелігенції. З цією метою, варто було б продумати як і в який спосіб донести знання з теоретичних засад праворозуміння чинного законодавства до населення. Велику увагу правовому вихованню потрібно приділяти у школах, тому вивчення правознавства має починатися з ранніх класів та викладатися протягом усього періоду навчання у школі. Одним із видів правового виховання є правова просвіта громадян, головним інструментом забезпечення якої є навчальні заклади освіти.

Таким чином, слід підкреслити, що суспільство потребує підсилення цілеспрямованої діяльності держави щодо передачі юридичного досвіду, систематичного впливу на свідомість і поведінку людини з метою формування відповідних позитивних уявлень, поглядів, ціннісних орієнтацій, установок, що забезпечують додержання, виконання і використання юридичних норм.

Ключові слова: правове виховання, правова культура, форми правового виховання, правовісвідомість.

Саветчук Н.М. Роль правового воспитания в процессе формирования правовой культуры

Актуальность темы научной статьи обусловлена изменениями, которые происходят в социальной, правовой и политико-экономической плоскости украинского общества. В настоящее время, от уровня правового воспитания и правовой культуры населения зависит успех построения правового государства в Украине.

Целью статьи является теоретическое исследование роли правового воспитания в процессе формирования правовой культуры.

Категория «культура» является многогранным философским феноменом, который по-разному трактуется учеными, что в свою очередь, стало причиной появления различных определений понятия «правовая культура» в юридической литературе.

Под правовой культурой в современной юридической науке понимают прогрессивно-ценностную часть правовой системы общества, представляет собой синергию юридических ценностей, отражает уровень правового развития личности, обеспечивает юридическую коммуникативность, упорядоченность и скоординированность общественных отношений и тому подобное.

Одним из основных способов формирования правовой культуры граждан является правовое воспитание. Сегодня повышение уровня правовой культуры и правового воспитания населения Украины - это первоочередная задача общества и государства. Фундамент правовой культуры закладывается в семье с помощью морально-этического воспитания ребенка, поскольку уважение к правам и свободам другого человека является, по сути, моральной категорией.

К процессу правового воспитания населения должны присоединиться научно-педагогические работники, юристы, представители средств массовой информации, творческой интеллигенции. С этой целью, следовало бы продумать как и каким образом донести знания теоретических основ правопонимания действующего законодательства к населению. Большое внимание правовому воспитанию нужно уделять в школах, поэтому изучение правоведения должно начинаться с ранних классов и выкладываться на протяжении всего периода обучения в школе. Одним из видов правового воспитания является правовое просвещение граждан, главным инструментом обеспечения которой являются учебные заведения образования.

Таким образом, следует подчеркнуть, что общество нуждается в усилении целенаправленной деятельности государства по передаче юридического опыта, систематического воздействия на сознание и поведение человека с целью формирования соответствующих положительных представлений, взглядов, ценностных ориентаций, установок, обеспечивающих соблюдение, исполнение и использование юридических норм.

Ключевые слова: правовое воспитание, правовая культура, формы правового воспитания, правосознание.

Savetchuk N.M. The role of legal upbringing in the formation of legal culture.

Topicality of the article was stipulated by changes which took place in the social, legal, political and economic sphere of Ukrainian society. At present, the level of legal upbringing and legal culture of the population depends on the success of forming rule-of-law state in Ukraine.

The purpose of the article is a theoretical study of the role of legal upbringing in the formation of legal culture.

Category «culture» is multifaceted philosophical phenomenon, which is interpreted differently by scientists, which in turn was the cause of the various definitions of «legal culture» in the legal literature.

The progressive valued part of the legal system of society, which is a synergy of legal values, reflects the level of legal development of a person, provides legal communication, ordering and coordination of public relations and more were understood under the legal culture in modern jurisprudence.

One of the main ways of formation of legal culture of citizens is a legal upbringing. Today, raising the legal culture and legal education of the population of Ukraine - is the primary task of society and the state. Foundation of the legal culture shall be laid in the family with the help of moral and ethical education of the child as respect for the rights and freedoms of another person is, in fact, a moral category.

The scholars, educators, lawyers, the media, intellectuals shall be engaged to the process of legal upbringing of the population. With this aim, the methods and mechanisms of bringing knowledge of the theoretical principles of legal understanding of current legislation to the public shall be considered. Great attention should be paid to legal upbringing in schools, so the study of law should be started with early classes and be taught throughout the period of schooling. One of the types of legal upbringing is the legal education of citizens, the main instrument of which is the educational institutions.

Thus, it should be emphasized that society needs the focused strengthening of the state activity concerning the transferring of legal expertise, systematic effect on the human's mind and behavior in order to develop appropriate positive ideas, beliefs, values, attitudes, ensuring compliance, and implementation of legal provisions.

Keywords: legal upbringing, legal culture, forms of legal upbringing, legal awareness.